

## MUNCA OBLIGATORIE A EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RAZBOI MONDIAL: CALVAR ȘI MIJLOC DE SUPRAVIETUIRE

Dr. Florin STAN<sup>\*</sup>

*„Evreii, prin prestarea muncii de interes obștesc au împăcat într-o oarecare măsură opinia publică românească. Cu acest prilej, ei au suferit pierderi materiale și morale. Dar acum, toți au revenit la casele lor. Din toate detașamentele, un singur evreu a murit într-un accident de muncă”.*

Colonel I. V. Georgescu,  
Șeful Secției I a Marelui Stat Major, la 26 noiembrie 1941<sup>1</sup>

---

### Mandatory Labour of the Jews from Romania during World War II: Calvary and Mean of Survival

**Abstract:** Without implying that the coercion of the Jewish population to obligatory labour or labour in the benefit of the community would've safeguarded this community under the given circumstances in which the military statute of the Jews was prohibiting their enrolment in the Army and dispatch on the front, the corvees of the physical demands have shaped in a great measure the condition of the Jews in Romania between 1940-1944.

**Keywords:** Jews, mandatory labour, Romania, World War II

---

În cadrul aplicării unor măsuri care au marcat situația evreilor din România celei de-a doua conflagrații mondiale, munca obligatorie se distinge în context prin permanentizarea sa pe parcursul întregii perioade. Scriitorul Dorel Dorian, martor al acelor timpuri, a apreciat în jurnalul său: *„Am auzit atâtea povestiri în legătură cu munca la curățatul zăpezii de către evrei, că nu se pot nota. Ar trebui scos un volum special, <<Cum ne-am făcut zăpada>>, pe lângă multe altele în care s-ar povesti și lucruri din alte sectoare de muncă obștească. Sau, dacă s-ar putea realiza, un volum cu titlul Istoria muncii obștești a evreilor din România. Cine o va scrie?”*<sup>2</sup>. Dacă o astfel de istorie așteaptă, încă, să fie scrisă, noi ne-am propus să punem în evidență câteva

---

<sup>\*</sup> Șef Secție Istorie, Muzeul Marinei Române.

<sup>1</sup> Arhiva Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” Pitești (Arhivele Militare Române), în continuare A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 1.978/1941-1942, f. 339.

<sup>2</sup> Emil Dorian, *Jurnal din vremuri de prigoană*, Editura Hasefer, București, 1996, p. 214.

aspecte ale impunerii evreilor la prestarea muncii evreilor, în baza unei documentări în fondurile Arhivelor Militare Române, Arhivei Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, Arhivelor Naționale ale Republicii Moldova, Arhivei Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, direcțiilor județene Constanța și Tulcea ale Arhivelor Naționale.

Prin Decretul-Lege nr. 3.984 din 5 decembrie 1940 privind Statutul militar al evreilor<sup>3</sup>, Decretul-Lege din 21 ianuarie 1941<sup>4</sup> și Regulamentul asupra Decretului-Lege privind Statutul militar al evreilor din 14 iulie 1941<sup>5</sup>, a fost reglementată baza impunerii evreilor la munca de interes obștesc în condițiile în care erau excluși de la satisfacerea serviciului militar<sup>6</sup>.

Subliniem că munca obligatorie nu a fost reglementată în acei ani exclusiv pentru evrei. Principiile care au stat la baza reglementării acestei impunerii au fost discutate la 6-7 februarie 1941 de către o comisie întrunită la Marele Stat Major pusă sub președinția generalului N. Mazarini, subșeful structurii. Astfel, s-a stabilit: „*Toți cetățenii țării, de ambele sexe, de la vârsta de 18 la 40 de ani, în afară de excepțiile prevăzute de lege, dătoresc serviciu de muncă obligatorie. Pentru munca obligatorie agricolă, vârsta se cuprinde de la 18 la 50 de ani. Evreii vor lucra în grupuri aparte. (...)*”<sup>7</sup>. În privința plății lucrului se preciza că aceasta se va face „*în acord*”<sup>8</sup>.

Potrivit articolului 14 al *Decretului-lege nr. 2.030 relativ la Statutul Militar al Evreilor*, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 164 din 14 iulie 1941, evreii prestau munca obligatorie în schimbul serviciului militar<sup>9</sup>.

În urma excluderii evreilor din controalele armatei, unii dintre aceștia au solicitat reîncadrarea activă ca voluntari în armată în vederea participării active la luptele de pe front, considerându-se nedreptățiți față de trecutul lor. Iată un sugestiv memoriu adresat, la 3 iulie 1941, șefului Marelui Stat Major al Armatei de către Alfred Deleanu din Focșani, sergent T.R. din contingentul 1928, fost magistrat: „*Am fost șters din controalele Armatei din cauza originii etnice (evreu). Sunt născut în Țara Românească cu părinții mei, bunicii și străbunii mei. Am suferit odată cu populația românească și m-a bucurat când a fost bucurie în Țara Românească. N-am altă*

---

<sup>3</sup> *Monitorul Oficial* nr. 287, p. I, 5 decembrie 1940.

<sup>4</sup> *Idem*, nr. 17, p. I, 21 ianuarie 1941.

<sup>5</sup> *Idem*, nr. 164, p. I, 14 iulie 1941.

<sup>6</sup> Organizarea muncii de folos obștesc a evreilor a stat în competența Marelui Stat Major până la 1 ianuarie 1942, când prerogativele au trecut la Inspectoratul General al Taberelor și Coloanelor de Muncă din cadrul Ministerului Muncii. La 7 iulie 1942 s-a revenit asupra deciziei, organizarea „*muncii obligatorii*” (cum se va numi din 20 iulie 1942, potrivit Decretului-Lege nr. 2.068) retrecând la Marele Stat Major. *Idem*, nr. 155, p. I, 7 iulie 1942.

<sup>7</sup> A. M. R., *Fond Ministerul de Război. Cabinetul ministrului*, dosar nr. 705/1940-1941, f. 181.

<sup>8</sup> *Ibidem*, f. 182.

<sup>9</sup> *Idem*, *Fond Ministerul de Război (M.Ap.N.). Secretariatul General*, dosar nr. 3.244/1943-1944, f. 240.

*țară și pământul acesta în care am văzut lumina soarelui e cel sfânt. Pe vremea studenției am cerut rectorului de pe atunci, dl. Pangratti, să ia măsuri contra studenților comuniști evrei basarabeni care ne strică și ne fac nouă rău celor din Regat prin mârșăvia lor. Vă rog respectuos să binevoiiți a dispune să fiu chemat voluntar în această mobilizare în care toată suflarea românească luptă pentru dezrobirea Basarabiei și a Bucovinei și pentru descătușarea de robia bolșevică. Alături certificatul Poliției Focșani din care se constată că nu planează asupra mea nici o suspiciune*<sup>10</sup>.

Drepturile evreilor care prestau muncă de folos obștesc au fost reglementate și prin ordine ale M. A. I., precum ordinul telegrafic nr. 16.622/941 din 27 iulie 1941, completat cu ordinul nr. 6.683/941<sup>11</sup>. Se arăta că „evreii care sunt puși la munci vor fi plătiți în raport cu munca ce o prestează. Dacă merită 120, 150, 150 lei pe zi să li se dea (...). Muncile lor nu trebuie să fie sursă de îmbogățire pentru proprietari”. În completare, ordinul 6.683 impunea ca „evreii puși la munci de folos obștesc” să primească în plus 10 lei pentru întreținere. Subliniem că în ordinul 16.622, semnat de ministrul Subsecretar de Stat, generalul de Divizie I. Popescu, s-a accentuat că din banii primiți în urma prestării muncii obligatorii evreii trebuie „să se îmbrace, să se încălze, să trăiască la iarnă când nu va mai fi de lucru”<sup>12</sup>.

Mai târziu, prin adresa nr. 425.224 din 5 august 1943 înaintată de Biroul 10 al Secției I din cadrul Ministerului Apărării Naționale către Serviciul Drepturi Personal al Subsecretariatului de Stat al Armatei de Uscaț s-a solicitat să se stabilească următoarele: „1) Evreilor lipsiți de mijloace care prestează munca obligatorie în alte localități decât acelea unde își au domiciliul în folosul armatei sau al instituțiilor de Stat, li se acordă un ajutor de familie în bani<sup>13</sup>, egal cu jumătate din drepturile cuvenite ostașilor români. Acest ajutor se acordă evreilor în afară de drepturile de soldă, hrană și întreținere, prevăzute de Decretul-Lege nr. 2.030/941”. „2) Ajutorul de familie pentru evrei se suportă de către instituția respectivă care utilizează evreii la muncă”. „3) Evreii cu titluri academice, care beneficiază de salarizarea prevăzută de D. M. nr. 1.305 publicat în Monitorul Oficial nr. 174 din 29 Iulie 1942, nu vor beneficia de ajutorul de familie”<sup>14</sup>.

În privința evreilor supuși străini, s-a ordonat ca aceștia să nu fie trimiși la lucru<sup>15</sup>.

<sup>10</sup> Idem, *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 85. Cererea nu a fost soluționată favorabil de Marele Cartier General, invocându-se Decretul-Lege nr. 3.984 din 5 decembrie 1940, *Ibidem*, f. 87.

<sup>11</sup> Idem, *Fond Comandamentul Militar Chișinău*, dosar nr. 9/1941, f. 55.

<sup>12</sup> *Ibidem*.

<sup>13</sup> Ulterior, potrivit Ordinului Marelui Stat Major nr. 965.555/1943 s-a precizat că „evreii nu au dreptul să li se plătească ajutor familiar” (sic), *Ibidem*, f. 760.

<sup>14</sup> *Ibidem*, f. 240.

<sup>15</sup> *Ibidem*, f. 63. În conformitate cu ordinul Marelui Stat Major nr. 55.500 din 27 iunie 1942, comandanții cercurilor de recrutare informau primăriile că „toți evreii de la 18-50, afară de cei supuși străini (...), pe viitor nu se repartizează decât pentru armată și instituțiile de stat, iar particularele cele numai pentru contracte și cari lucrează pentru armată se consideră concentrați și ca atare sunt scutiți de a mai presta munca în natură (prestație)”, cf. D. J. A. N. Constanța, *Fond Primăria Constanța*, dosar nr. 72/1942, f. 125.

În conformitate cu ordinul telegrafic cifrat al M. A. I. nr. 6.713 din 2 august 1941, „*plata evreilor care sunt întrebuințați la diferite munci de folos obștesc se va face de Ministerul Lucrărilor Publice. Evreii ce muncesc la proprietari, vor fi plătiți de aceștia după dispozițiunile date de Ministerul Agriculturii și Domeniilor*”<sup>16</sup>.

La 3 august 1941, ministrul subsecretar de Stat la M. A. I., generalul de divizie I. Popescu, a transmis către toate prefecturile o telegramă cifrată în care se ordonau măsuri „*ca și evreii stabiliți ulterior în județul Dumnevoastră și netrecuți în tabelele Cercului de Recrutare, să fie scoși la muncile de folos obștesc. Totodată, se face cunoscut că toți evreii întrebuințați la munci, vor fi plătiți zilnic cu 25 lei hrana și 10 lei întreținerea, adică și cei întrebuințați de Prefecturi în afara celor dați la lucrările C. F. R. și cei 1.000 puși la dispoziția Serviciului Tehnic al Județului*”<sup>17</sup>. Urmare a acestor reglementări, conducerile comunităților evreiești din București au solicitat ministrului de Interne, la 5 august 1941, ca evreii trecuți de 50 de ani să nu fie trimiși la muncă, iar intelectualii „*să fie întrebuințați numai pentru servicii potrivite situației lor*”<sup>18</sup>.

După datele autorităților, până la 6 august 1941, au fost trimiși la munca de interes obștesc 11.124 de evrei din provincie și 5.876 din București<sup>19</sup>.

În ciuda dispozițiilor legale privind munca de folos obștesc, s-a constatat că, în unele zone, chiar unii militari intervineau în sprijinul evreilor, fapt care deranja conducerea Ministerului Apărării Naționale. În Ordinul General nr. 99 din 29 iulie 1941, semnat de ministrul Apărării Naționale, general Iosif Iacobici, se menționau următoarele: „*Ministrul Apărării Naționale a primit două tabele cuprinzând un total de 23 ofițeri activi și de rezervă, care au făcut intervenții pe lângă comandanții detașamentelor de lucru (constituite din evrei), pentru munca de folos obștesc, cerând favoruri pentru evreii din detașament. Aceste rușinoase intervenții arată mentalitatea*

---

<sup>16</sup> Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (în continuare, A. N. R. M.), *Fond 694*, inv. 3, dosar nr. 142/1941, f. 247.

<sup>17</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 262. State de plată cu „*Drepturile cuvenite evreilor care prestează munca obligatorie la Prefectura județului Constanța*”, la D. J. A. N. Constanța, *Fond Prefectura Constanța*, dosar nr. 21/1943, f. 1, f. 3, f. 4, f. 6, f. 7, f. 10, f. 11. Într-un ordin al Marelui Cartier General, Eșalonul I, se arăta că „*evreii au drepturile soldatului ce se dau la unitatea care-i folosește. În caz că sunt descazarmați, nu au nici un drept*”, A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 516. În ordinul nr. 3.617 din 2 august 1941, transmis de Marele Cartier General către eșalonul înaintat al structurii, după ce s-a arătat că „*în foarte puține părți s-au văzut evrei la lucru*”, se transmitea ordinul generalului I. Antonescu „*ca toți evreii care au rămas în țară să fie întrebuințați în mod activ la lucrări*” cu asigurarea hranei și a tutunului, cf. Idem, dosar nr. 2.410/1941, f. 87.

<sup>18</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 267. Prin nr. 1.630 B din 20 iulie 1941, Biroul mobilizare al Eșalonului II al Marelui Cartier General a transmis că „*evreii posesori de titluri academice vor fi întrebuințați ca și până acum în funcțiuni corespunzătoare*”, *Ibidem*, f. 442.

<sup>19</sup> Idem, dosar nr. 1.978/1941-1942, f. 28.

*unor ofițeri, care nesocotesc imperatiile naționale și scoboară prestigiul Armatei. Interzic orice intervenții, pe orice cale și de orice natură*<sup>20</sup>.

De asemenea, Secția a II-a a Marelui Cartier General a transmis, la 28 august 1941, Comandamentului Militar al municipiului Chișinău o *Notă informativă* după care unii evrei din ghetoul din Chișinău sunt ceruți nominal de către diferite autorități pentru lucru însă „*aceștia, în realitate, nu ar presta nici un lucru, ci stau la locuința lor nesupărați de nimeni*”<sup>21</sup>.

La 21 august 1941, reprezentanții Comunității Evreilor de Rit Occidental din Craiova, L. Mendel, președinte și Samoil Theodoru, secretar general, a adresat comandantului Cercului de Recrutare Dolj o solicitare pentru ca un număr de 18 evrei, care constituiau comitetul conducerii Comunității, să fie „*considerați ca obligați la munci obștești în folosul comunității noastre*”<sup>22</sup>.

De remarcat că soarta celor rechiziționați pentru muncă nu era indiferentă autorităților. La 30 august 1941, Lazăr Lazăr a fost victima unui accident de muncă în cadrul Depozitului de Materiale Găești, fiind internat în spitalul din Pitești. În urma evenimentului s-au dispus cercetările de rigoare impuse în astfel de cazuri<sup>23</sup>.

În anul 1941, la Arad, s-a constatat că în opinia publică românească din localitate se comenta „*cu indignare*” că foarte mulți evrei (mai multe sute) se reîntorseseră din taberele de muncă pe baza certificatelor medicale eliberate din complezență sau cu bilete de voie, aceștia plimbându-se „*nesupărați de nimeni*”. Se afirma că aceste favoruri se obțineau cu mare ușurință și cel mai des în schimbul unei sume de bani<sup>24</sup>.

După un raport *confidențial* al Poliției de Siguranță cu nr. 1.900 din 24 septembrie 1941, în zilele de 4, 5 și 9 august 1941 un număr de 2.256 de evrei au fost trimiși din Arad, potrivit ordinelor nr. 492 și 499 transmise de M. A. I., la diferite detașamente de lucru din Predeal, Sighișoara, Coșlariu, Valea Florilor, Sibiu, Sebiș - Olt, Vâștea de Jos, Brașov, Arpas, Pil, Silindia, Ucea și Vârșad, dintre aceștia, până la 23 septembrie 1941, 522 înapoindu-se în localitatea de unde fuseseră trimiși, 136 fiind scutiți ca specialiști, 35 învoiați medical, iar restul fiind declarați inapți<sup>25</sup>. S-a mai constatat că de la diferite detașamente au mai fost

<sup>20</sup> Idem, *Fond Comandamentul Militar Chișinău*, dosar nr. 9/1941, f. 60.

<sup>21</sup> *Ibidem*, f. 159.

<sup>22</sup> Arhiva Centrului pentru Studiarea Istoriei Evreilor din România (în continuare, A. C. S. I. E. R.), *Fond VI*, dosar nr. 188/1941, ff. 145-146.

<sup>23</sup> A. M. R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.181/1941-1942, f. 72.

<sup>24</sup> D. J. A. N. Constanța, *Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța*, dosar nr. 37/1941, f. 149. A.M.R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.188/1941-1942, ff. 207-211. Idem, *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.366/1941 cu sute de ordine, rapoarte, cereri ale evreilor care solicitau scutirea și amânarea prestării muncii obligatorii. Idem, dosarele nr. 2.367/1941, nr. 2.370/1941, nr. 2.372/1941, nr. 2.405/1941, nr. 2.412/1941 evrei la munca obligatorie, nr. 2.418/1941 cu dări de seamă privind munca obligatorie, nr. 2.454/1941 statistica privind munca obligatorie.

<sup>25</sup> Idem, *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.188, f. 208.

învoii pentru două sau trei zile circa 1.150 evrei cu ocazia sărbătorilor mozaice. Prin ordinul circular nr. 62.317 din 14 septembrie 1941, comandamentul teritorial al Corpului 7 Armată a interzis șefilor detașamentelor să mai dea învoiri evreilor aflați la munca obștească<sup>26</sup>. Toate acestea ofereau procurorului general Alexandru Vașvary din cadrul Parchetului General de pe lângă Curtea de Apel Arad să comunice lui Mihai Antonescu, vicepreședinte și președinte *ad-interim* al Consiliului de Miniștri, prin adresa nr. 1.380 din 6 octombrie 1941, că „*același spectacol degradant se semnalează în toată țara*”<sup>27</sup>.

Dintr-o *Notă* a S. S. I. din 27 august, Marele Stat Major era informat că se aflase din discuțiile purtate printre evrei că mulți dintre aceștia, chemați pentru munca de folos obștesc, intenționau să-ți facă injecții cu seruri maladive, cu efect pentru 3-4 zile și cu ajutorul cărora se urmărea scutirea din partea comisiilor medicale ale cercurilor de recrutare<sup>28</sup>. Într-o sinteză oficială a evreilor ceruți pentru exceptarea de la munca de interes obștesc, potrivit evidențelor cercurilor de recrutare, la nivelul întregii țări se știa că un număr de 2.200 de persoane sunt scutite (45 la Constanța, 245 la Covurlui, 253 la Dorohoi, 9 la Tulcea, 85 la Alba, 49 la Arad, 79 la Brăila, 56 la Sibiu, 90 la Timiș ș.a.m.d.)<sup>29</sup>.

La 24 septembrie 1941, Chestura Poliției municipiului Arad a reținut atitudinea populației majoritare față de această situație: „*Spiritul populației în urma acestor înapoieri a evreilor de la munca de folos obștesc este agitat și sunt revoltați că acești evrei sub diferite pretexte pentru orice boală neînsemnată sunt scutiți de muncă, sunt învoii și călătoresc cu tren special în timp ce ostașii români nu sunt învoii și își fac datoria fără să se sustragă, își varsă sângele și se sacrifică pentru Patrie*”<sup>30</sup>.

În urma constatării nerespectării și aplicării cu dificultate a muncii evreilor, la 4 august 1941, șeful de Stat Major al Armatei a IV-a, generalul N. Pălăngeanu, a transmis adresa *secretă* nr. 208.727 către: Marile Unități subordonate, Serviciul Pretoral, Compania 54 Poliție, Batalionul 5 Jandarmi, Comandamentul 2 și 3 Teritorial, Comandamentul Militar Chișinău, inspectoratele de Jandarmi Iași, Galați, Chișinău, inspectoratele de Poliție Iași, Galați, Chișinău, prefecturile Buzău, Râmnicu Sărat, Brăila, Covurlui, Putna, Fălciu, Vaslui, Tecuci, Tutova, Orhei, Lăpușna, Tighina, Cetatea Albă, Ismail și Cahul și Guvernământului General al Basarabiei. În document se arăta că I. Antonescu, *Comandantul de Căpetenie al Armatei*, cu ordinul nr. 3.617/1941 a făcut cunoscut că „*deși s-au dat mai multe ordine ca evreii să fie întrebuințați pentru lucrul*

---

<sup>26</sup> *Ibidem*, ff. 208-209. O comisie de verificare a examinat la 27 septembrie 1941 un număr de 100 de evrei scutiți medical de la munca obligatorie, 60 dintre aceștia fiind dovediți „*perfect sănătoși*”, cf. *Ibidem*, f. 209.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 210.

<sup>28</sup> *Idem*, *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 968.

<sup>29</sup> *Idem*, dosar nr. 2.410/1941, f. 410.

<sup>30</sup> *Ibidem*, f. 214.

*șoselelor și pentru diferite lucrări de interes general în orașe, asigurându-li-se în schimb hrana și tutunul, totuși ordinul nu s-a executat. În foarte puține părți s-au văzut evrei la lucru. Domnul General Antonescu ordonă ca toți evreii care au rămas în țară să fie întrebuințați în mod activ la lucrările de mai sus*<sup>31</sup>.

În urma unei adrese a M. A. I., la 14 august 1941, Marele Stat Major a anunțat telegrafic comandamentele teritoriale dispunerea de urgență a unor măsuri după care toți evreii internați în lagăre, indiferent de cauza pentru care sunt internați, vor fi întrebuințați la munca de folos obștesc. Se arăta că Ministerul de Interne a dat dispoziții de lucru lagărelor din Târgu-Jiu, Târgoviște, Romanați (unde erau internați evrei din Dorohoi), Dolj (unde se aflau evrei din Rădăuți și Siret), Vlașca (evrei din Basarabia) și Ialomița (evrei din Iași). Evreii din restul lagărelor urmau să fie folosiți la munca de interes obștesc la dispoziția comandamentelor teritoriale și cercurilor de recrutare, care trebuiau să ia legătura cu prefecturile de județ pentru punerea în aplicare a ordinelor superioare<sup>32</sup>.

În județul Prahova, situația specială reclamată de importanța petroliferă a regiunii a impus ca în zonă să nu fie desfășurate detașamente de evrei pentru munca obligatorie, Marele Stat Major considerând că *„oricâtă vigilență ar depune autoritățile militare și civile, reîntoarcerea în județ a evreilor, care au fost evacuați în întregime în lagărul Teiș din județul Dâmbovița, va prezenta un pericol permanent pentru siguranța publică și în special e regiunii petrolifere*<sup>33</sup>.

La 27 august 1941, Biroul Control Vatră din cadrul Marelui Stat Major, condus de maiorul Eugen Popescu, a transmis, *vis-à-vis* de prezența la munca de folos obștesc, că în urma unei conferințe de la Ministerul de Interne din 6 august, pentru motive economice s-au hotărât anumite excepții pentru evreii *„apreciați ca indispensabili în întreprinderile: supuse românișării, comerciale importante și financiare”*. Se observa însă că *„în general toți evreii sunt în industrie, comerț și finanțe, astfel încât cu toate restricțiunile ce s-au pus (...) un număr foarte mare de evrei vor scăpa și vor rămâne să se ducă la munci numai evreii din pătura de jos, cari în general sunt mai puțin vinovați de toate păcatele și greșelile ce le au la activul lor evreii*<sup>34</sup>.

La 24 septembrie 1941 a fost transmis în teritoriu ordinul M. A. I. nr. 1.820 A, în care se arăta: *„urmare ordinului nostru circular nr. 17.239 A din 13 Septembrie 1941 prin care Ministrul a aprobat să se țină în sinagogi cu ocazia sărbătorilor de toamnă ale religiei mozaice, servicii religioase, avem onoarea a vă face cunoscut că, potrivit dispozițiilor date de către Președinția Consiliului de Miniștri și transmise acestui Departament de către Marele Stat Major cu nr. 974/ 941, în zilele de sărbători evreești nu se aprobă scutire de muncă evreilor din taberele de lucru de folos obștesc*<sup>35</sup>.

<sup>31</sup> Idem, *Fond Comandamentul Militar Chișinău*, dosar nr. 9/1941, f. 46.

<sup>32</sup> Idem, *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 415.

<sup>33</sup> *Ibidem*, f. 890.

<sup>34</sup> Idem, dosar nr. 2.410/1941, f. 68.

<sup>35</sup> A. N. R. M., *Fond 694*, inv. 3, dosar nr. 141/1941-1942, f. 107.

Constatând nereguli în ceea ce privește prezența la munca de folos obștească, comandantul Cercului de Recrutare Bălți, locotenent-colonelul Constantin Popovici, a emis un ordin de reglementare, la 2 octombrie 1941, în care se cerea ca „*evreii lipsă de la muncă să fie trimiși în judecata Curții Marțiale, conform art. 37 și 38 din Regulamentul relativ la Statutul Militar al Evreilor. Odată cu aceștia vor fi trimiși în judecată și proprietarii sau întreprinderile care folosesc evrei la munca de folos obștească (...). Evreii cari au fost ofițeri, subofițeri, maștri, submaștri, precum și cei cu 8 clase de liceu vor fi întrebuințați ca supraveghetori la orice detașamente de evrei. Profesioniștii și intelectualii vor fi dați ca șefi de echipe*”<sup>36</sup>.

Prin adresa Secției a II-a a Marelui Stat Major nr. 17.154 B. din 19 octombrie 1941 se arată că prin întrebuințarea evreilor la muncă, aceștia au posibilitatea să intre în contact cu populația satelor, unde se considera că „*vor încerca să facă propagandă comunistă sau - prin corupție - să obțină anumite beneficii, ori să contamineze cu boale*” [considerăm că ultima formulare în special, ori scoate în evidență o crasă ignoranță privind cunoașterea populației evreiești, ori este dovada unui antisemitism grosier]. Drept urmare, „*în interesul Patriei trebuie luate cele mai drastice măsuri pentru a face imposibilă orice apropiere a evreilor de populația satelor*”, pentru aceasta neadmițându-se ca evreii să locuiască în case românești, cazarea lor urmând să se facă în afara localităților în bordeie sau barăci<sup>37</sup>.

Pe un raport din 5 noiembrie 1941 privind modul în care se efectua munca obligatorie, mareșalul I. Antonescu a notat următoarele: „*Evreii, după cum era de așteptat, nu au dat rezultat în raport cu efortul făcut. S-au întâmpnat și abuzuri. În contra lor nu ne putem apăra. Este mai bine ca în loc de muncă cu brațele să contribuie cu bani. Să se studieze crearea unui impozit special pentru evrei, să-l plătească în locul muncii obligatorii. Acei care nu pot plăti, vor fi puși la muncă. Odată cu începerea iernii să se renunțe la munca lor. Să se studieze impunerea și renunțarea, cu Ministerul de Finanțe și de Interne și să se facă propuneri*”<sup>38</sup>.

Secția I a Statului Major al Armatei a întocmit, la 29 noiembrie 1941, o notă privind folosirea evreilor la munca de interes obștească și rezultatele acesteia pe anul 1941. Se constata că „*evreii nu numai că nu au răspuns cu însuflețire la această muncă, fără nici un risc fizic și departe de pericolul războiului, dar au căutat pe toate căile să se sustragă, comportându-se în toate ocaziile ca dușmani ai acestei țări*”, între concluziile care se puteau trage din experiența constatată reținându-se următoarele: 1. „*Evreii ca să scape de această muncă, sunt în stare să facă toate sacrificiile materiale. Este bine deci a se profita de acest lucru, în interesul statului*”, măsura achitării unei taxe de scutire în locul muncii fiind considerată bine venită; 2. „*Aportul lor la muncă este foarte redus, dacă nu sunt organizați și încadrați. (...) În viitor evreii ce nu vor plăti taxa, vor*

---

<sup>36</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>37</sup> D. J. A. N. Tulcea, *Fond Comisariatul de Poliție Isaccea*, dosar nr. 79/1941, f. 675.

<sup>38</sup> Mareșalul Ion Antonescu, *Secretele guvernării. Rezoluții ale Conducătorului Statului (septembrie 1940 - august 1944)*, - selecție de Vasile Arimia și Ion Ardeleanu -, Editura „Românul”, București, 1992, p. 79.



*fi folosiți la munca de interes obștesc, organizați din timp în batalioane de lucrători, bine încadrate*. Se sublinia însă că „*aceasta constituie totuși o soluțiune de moment - o amânare - a rezolvării totale a problemei care nu poate fi alta decât îndepărtarea din țară a tuturor evreilor fără nici o excepție*”<sup>39</sup>.

Prin adresa nr. 58.784/941, Secția I din cadrul Marelui Cartier General a transmis M. A. I. că Marele Cartier General a dispus ca „*Munca de interes obștesc a evreilor aflați în detașamente de lucru deplasate din orașele din care fac parte evreii încetează la 1 Decembrie 1941*”, acești evrei având permisiunea revenirii în orașele Cercurilor de Recrutare din care fac parte, cu excepția celor proveniți din Cercul de Recrutare Prahova, care aveau voie să-și stabilească domiciliul în orice oraș capitală de județ, în afară de regiunea petroliferă și București. Se mai transmitea că, după data de 1 decembrie 1941, evreii puteau fi folosiți „*numai în orașele din care fac parte având voie a locui acasă*”<sup>40</sup>.

Într-adevăr, până la 1 decembrie 1941, evreii din mai multe lagăre și tabere de muncă din țară s-au reîntors în orașele de reședință. În unele tabere situația a rămas însă relativ neschimbată. În adresa nr. 11.210 din 10 noiembrie 1941 semnată de colonelul N. Pătruțoiu, secretar general al Cabinetului Secretariatului General al M.A.I., cu caracter *confidențial*, transmisă Secției I a Marelui Stat Major, se arăta că, în conformitate cu ordinul ministrului Subsecretar de Stat, generalul Ioan (Jak) Șt. Popescu, „*evreii din tabăra Găești și evreii disponibilizați să rămână la dispoziția taberei*”, iar „*evreii inapți să fie lăsați să plece pentru tratare. Numele lor să ne fie comunicate cu indicarea locurilor unde merge fiecare în afară de zona petroliferă și București*”<sup>41</sup>.

La 23 februarie 1942, Parchetul Tribunalului Bacău a înaintat Garnizoanei Bacău propunerea trimerii lui Ștrul Schwartz, proprietar al unui atelier mecanic din localitate - și pe Goldenberg Moise, șofer mecanic, Curții Marțiale a Diviziei 21 Galați, într-un dosar care viza fapta de ultraj asupra președintelui Camerei de Muncă din Bacău. Evreii au arătat că au de reparat în atelier mașini ale Regimentului 5 Artilerie Grea Focșani și ale Batalionului 3 Poduri Râuri. Colonelul Gheorghe Praporgescu, comandantul Sectorului Grăniceri din Bacău a fost de acord cu rămânerea lor la atelier pentru continuarea lucrărilor, la Curtea Diviziei 21 fiind trimise numai actele referitoare la constatarea faptei de ultraj<sup>42</sup>.

Prin directivele transmise prin nr. 5.295 M. din 21 aprilie 1942, referitoare la utilizarea evreilor la munca de folos obștesc, mareșalul Ion Antonescu a ordonat să fie trimiși în Transnistria, la muncă grea sau în ghetouri „*evreii care se sustrag de la muncă (prin înșelăciuni, cumpărări, intervenții etc) împreună cu*

<sup>39</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I Organizare mobilizare*, dosar nr. 2.410/1941, f. 12.

<sup>40</sup> D. J. A. N. Tulcea, *Fond Prefectura Județului Tulcea. Serviciul administrativ*, dosar nr. 1.034/1941, f. 47.

<sup>41</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 2.413/1941, f. 5.

<sup>42</sup> Idem, *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.181, f. 788.

*românii care se vor preta la astfel de acțiuni. Evreii care nu execută conștiincios serviciul de muncă. Evreii care vor avea relațiuni intime cu sătencele*<sup>43</sup>.

Cu toate măsurile anunțate împotriva evreilor care nu se conformau muncii obștești, Marele Stat Major a raportat la 31 mai 1942 că, atât în provincie cât și, mai ales, în capitală, „evreii nu răspund la chemările făcute de către Cercurile de Recrutare”, arătându-se următoarele: „1. Cercul de Recrutare București atât prin chemările individuale cât și prin comunicări prin ziare și radio a chemat pe toți evreii disponibili să se prezinte în zilele de 16 și 17 Mai a. c. în scopul de a-i repartiza la detașamentele de lucru (...). Deși se conta pe un disponibil de aproximativ 4.700 evrei, în ziua de 16 Mai s-au prezentat 29 evrei, iar în ziua de 17 Mai, 150 evrei”. „2. Cercul de Recrutare București a constituit (...) un detașament de 125 evrei. În ziua plecării s-au prezentat numai 80”<sup>44</sup>. „3. Tot Cercul de Recrutare București a înaintat un tabel nominal cu 58 evrei care nu s-au prezentat la muncă, deși li s-au trimis telegrame individuale”. „4. Corpul 4 Armată raportează că Cercul de Recrutare Iași a întocmit 1.500 de plângeri de dare în judecată la Curtea Marțială, pentru evreii care s-au eschivat de la muncă”<sup>45</sup>.

Ca măsură de consecință se propunea trimiterea în Transnistria a evreilor din București și Iași, care se făcuseră vinovați de nerespectarea muncii obligatorii<sup>46</sup>. Situația a rămas însă neschimbată. Prin adresa nr. 206.213 din 13 iunie 1942 Cercul de Recrutare București a informat Marele Stat Major că, în ciuda tuturor eforturilor sale „de a forța pe evrei să se prezinte, sunt zadarnice”<sup>47</sup>.

În urma acestei stări de lucruri, printre evreii care se conformaseră măsurilor stabilite de către autorități în privința muncii obligatorii au apărut atitudini care condamnau nesupunerea celor care ignorau mesajele legii. La 10 mai 1942, un grup de evrei veterani din București s-a adresat mareșalului I. Antonescu arătând că, deși contribuie la munca de folos obștesc, „toate relele care le suferim sunt tot de la evrei, întrucât la Cercul de recrutare este o categorie de evrei care nu își fac datoria, ci din contră cei săraci și cei bătrâni sunt oprimați, iar restul se plimbă nestingheriți lipsind de la datorie”<sup>48</sup>. Aceștia mai arătau că evreii săraci care nu au oferit niciodată bani sunt purtați „nelimitat din Instituție în Instituție”, neținându-se

---

<sup>43</sup> Idem, *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 3.022, f. 21.

<sup>44</sup> *Ibidem*. În Nota nr. 42.071 din 22 mai 1942, șeful Biroului I Recrutare, maior D. Caragea, din cadrul Secției I a Marelui Stat Major, al cărei șef era colonelul E. Borcescu, a arătat că „față de această atitudine intolerantă a evreilor din București (...) propune a se cere Prefecturii de Poliție și Jandarmeriei să execute razii și să scoată cu forța pe evrei la lucru”, *Ibidem*, f. 39. În rezoluția pusă pe acest document, la 23 mai 1942, se menționa: „Este o situație foarte gravă. Chestiunea trebuie tratată mai profund (...). Trebuie luate măsuri mai drastice. (...) La mijloc este o înțelegere a evreilor de a nu se prezenta la muncă”, cf. *Ibidem*.

<sup>45</sup> *Ibidem*, f. 22, Nota nr. 42.071 din 31 mai 1942.

<sup>46</sup> *Ibidem*.

<sup>47</sup> *Ibidem*, f. 29. Comandantul Cercului de Recrutare București era colonelul Constantin Colan, iar șeful Biroului 2 Mobilizare al Cercului, locotenent-colonel Tr. Constantinescu.

<sup>48</sup> *Ibidem*, f. 32.

seama că unii lucrează permanent de aproape un an, iar „restul între care se găsesec care nu au făcut nici măcar o zi de muncă (...) se plimbă prin cafenele distrându-se”<sup>49</sup>. Petiționarii nu solicitau altceva decât ca repartizările la muncă să se facă pe contingente și „prin rotație de muncă egală și nepărțitoare”, ținându-se cont de starea de sănătate și în cadrul instituțiilor potrivite cu pregătirea fiecăruia<sup>50</sup>.

În municipiul Constanța au fost folosiți evrei la muncă de folos obștesc în cadrul Primăriei și a diferitelor instituții de stat<sup>51</sup>. Potrivit dispozițiilor transmise cu Ordinul Inspectoratului General al Taberelor și Coloanelor de Muncă nr. 7.144/1942, comandanții cercurilor de recrutare au transmis, în luna mai 1942, către toate instituțiile, de stat sau particulare, care beneficiau de munca evreilor că „învoirea, folosirea evreilor în birouri, trimiterea în oraș după cumpărături, lăsarea lor în neactivitate vor fi considerate abateri grave și vor atrage imediat ridicarea lor de la lucru, iar patronii vor fi sancționați”<sup>52</sup>.

Pentru a controla situația evreilor din țară care nu se supuneau muncii obligatorii, Marele Stat Major a solicitat, la 18 iulie 1942, tuturor comandamentelor teritoriale să înainteze tabele cu evreii propuși a fi trimiși în Transnistria împreună cu toată familia. La această solicitare Comandamentul 1 Armată a raportat că cercurile teritoriale Dolj, Romanați, Vâlcea, Făgăraș, Olt, Argeș, Muscel „nu au astfel de evrei”, iar Cercul Teritorial Târnava „are un singur evreu care a dispărut”<sup>53</sup>.

În conformitate cu ordinul Marelui Stat Major nr. 68.750 din 6 august 1942 „evreii infractori la munca obligatorie” urmau să fie deportați în Transnistria, în lagărul de la Slivina (jud. Oceaș) <sup>54</sup>.

Din situațiile centralizate de Biroul 10 al Secției I a Marelui Stat Major privind „evreii infractori la munca obligatorie sancționați a fi trimiși în Transnistria și neplecați”, se cunosc sute de cazuri împotriva cărora trimiterea peste Nistru nu a mai fost pusă în aplicare în toamna anului 1942, motivul fiind „suspendarea trimiterii conform ordinului Președinției Consiliului de Miniștri”<sup>55</sup>. Astfel, dintre acești evrei, au rămas în țară 349 aflați în evidența Cercului Teritorial București, 4 în evidența Cercului Teritorial Brăila, 5 în evidența C. T. Vlașca, unul singur (Weinstein Haim) de la C. T. Constanța<sup>56</sup>, 7 de la C. T. Vaslui, 9 de la C. T. Tutova, unul de la C. T. Bacău, 2 de la C. T. Covurlui<sup>57</sup>, 17 de la C. T. Cernăuți,

<sup>49</sup> *Ibidem*, ff. 32-32 verso.

<sup>50</sup> *Ibidem*, f. 32 verso.

<sup>51</sup> D. J. A. N. Constanța, *Fond Primăria Constanța*, dosar nr. 69/1942, f. 14, f. 23.

<sup>52</sup> *Ibidem*, f. 53.

<sup>53</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 3.022, f. 63.

<sup>54</sup> A. N. R. M., *Fond 666*, inv. 2, dosar nr. 262, f. 8.

<sup>55</sup> A. M. R., *Fond Marele Stat Major. Secția I*, dosar nr. 3.022, f. 159.

<sup>56</sup> Listele evreilor, la *Ibidem*, ff. 159-164.

<sup>57</sup> *Ibidem*, f. 165.

15 de la C. T. Iași, 6 de la C. T. Botoșani, 2 de la C. T. Roman, unul de la C. T. Baia, 2 de la C. T. Dorohoi<sup>58</sup>, 57 de la C. T. Timiș-Torontal<sup>59</sup> ș.a.m.d.<sup>60</sup>.

Evreii au fost utilizați în cadrul muncii obligatorii și de către unități germane dislocate în România. Dintr-o *Notă* transmisă la 24 iunie 1942 de Secția a II-a către Secția I a Marelui Stat Major, se cunoaște că, din numărul evreilor trimiși, la solicitarea Comandamentului german, în rada portului Giurgiu, pentru diferite lucrări, au dispărut 42 de evrei în data de 10 iunie 1942 și alți 43 în ziua de 11 iunie 1942. În urma cercetării cazului s-a ajuns la concluzia că aceste persoane au fugit datorită „*răului tratament aplicat de Comandamentul german local (bătăie și mâncare foarte rea)*”, după cum au declarat colegii de muncă ai celor dispăruți<sup>61</sup>.

Cazuri de evrei aflați la muncă în diferite zone din țară, care au părăsit locul de prestație, s-au întâlnit și la Detașamentul de Lucru Păuliș - Matca, al Regimentului 7 Pionieri, repartizați prin Cercul de Recrutare Timiș. În iunie 1942, 12 evrei din acest detașament au părăsit cazarma „*prin escaladare și furișare*”. Fiind reținuți, au fost înaintați Cercului de Recrutare Arad, după care „*au fost purtați*” la Legiunea de Jandarmi Arad, Cercul de Recrutare Timiș, Curtea Marțială Timișoara, Cercul de Recrutare Arad, pentru a ajunge din nou în cadrul Detașamentului de Lucru Păuliș - Matca, fără nici o sancțiune. În atenția generalului Gh. Zaharescu, directorul superior și comandantul Geniului Direcției Superioare a Geniului, Serviciul Fortificațiilor din cadrul Ministerului Apărării Naționale, situația a primit din partea acestuia următoarea propunere: „*Să se dea ordin de deportare imediată în Transnistria la muncă grea sau în ghetouri a tuturor evreilor vinovați*”, în conformitate cu Ordinul Marelui Stat Major nr. 82.515/942 de constituire a detașamentelor de evrei<sup>62</sup>.

Prin ordinul circular al Guvernământului Basarabiei nr. 16.619 din 11 august 1942, s-a semnalat un caz „*deosebit de grav*”. Astfel, „*în comuna Atachi (jud. Soroca), notarul comunei a folosit evrei din Detașamentul de lucru local pentru folosul populației (dentiști, coafeuri de dame, meseriași etc) contravenind grav față de restricțiunile cari s-au pus în privința regimului evreilor din Detașamentul de lucru. O asemenea lipsă de înțelegere a situației și acest spirit de abuz nu poate avea decât urmări grave pentru Siguranța Statului*”. În consecință „*se va căuta a se înlătura cu desăvârșire contactul între evreii din Detașamentele de lucru și populația civilă, procedându-se întocmai prescripțiilor date în*

---

<sup>58</sup> *Ibidem*, ff. 166-167.

<sup>59</sup> *Ibidem*, ff. 171-172.

<sup>60</sup> Alte asemenea liste, la *Ibidem*, ff. 168-169, f. 170, f. 172.

<sup>61</sup> *Ibidem*, f. 37. Dispariția în zilele de 10, respectiv 11 iunie 1942 a celor 85 de evrei consemnați pentru diferite lucrări în rada Portului Giurgiu la cererea Comandamentului german era pusă și pe seama supravegherii insuficiente, paza acestora făcându-se cu un număr redus de jandarmi: un singur jandarm la 30-40 de persoane.

<sup>62</sup> *Ibidem*, f. 96.

*acest sens Dvs. prin ordinul Nr. 16.619/941, astfel că prin completa lor aplicare să se preîntâmpine urmările ce ar decurge din acest contact*<sup>63</sup>.

Ilustrativ pentru ceea ce a reprezentat situația evreilor în cadrul mecanismului decizional al autorităților este cazul lui Paul Răsureanu<sup>64</sup> care, în septembrie 1942, presta munca obligatorie în Caracal, provenind dintr-o familie mixtă cu tatăl evreu și mama de origine germană, fiind botezat creștin și căsătorit tot cu o creștină. Fiind originar din Corabia a solicitat și a obținut autorizația M.A.I. de a reveni în acest oraș. În consecință, a cerut Cercului de Recrutare Romanați să nu mai fie reținut pentru muncă în Caracal, autoritatea acestui cerc neaprobând însă solicitarea pe motiv că în Corabia nu are cui să-l repartizeze la muncă. Mai mult decât atât, Cercul de Recrutare Romanați considera că, prin decizia de a-și muta domiciliul, P. Răsureanu urmărește sustragerea de la muncă și a propus intervenția pentru trimiterea acestuia în Transnistria<sup>65</sup>. Rezoluția aplicată acestei solicitări de către autoritatea Secției I a Marelui Stat Major a fost următoarea: „În conformitate cu instrucțiunile nr. 55.500/942<sup>66</sup>, nu este cazul de a fi trimis în Transnistria. Evreul poate fi folosit și în Corabia, de unde este originar, la nevoi locale având vârsta de 44 ani. De altfel autorizația de a se muta în Corabia a fost dată de Ministerul de Interne”<sup>67</sup>. Așadar, P. Răsureanu, originar din Corabia, presta muncă obligatorie în Caracal sub autoritatea Cercului de Recrutare Romanați. În urma solicitării sale de a se muta în orașul de unde era originar, M. A. I. a aprobat cererea, spre deosebire de Cercul de Recrutare Romanați, care a respins-o, motivând că în Corabia nu are cui să-l repartizeze la muncă. Ajungând în atenția comandantului Comandamentului Teritorial C. 1. A., general Olimpiu Stavrat, cazul a fost înaintat spre soluționare și decizie finală Secției I a Marelui Stat Major, care nu a dat curs propunerii trimiterii în Transnistria a lui P. Răsureanu, aprobând folosirea acestuia la muncă în Corabia.

Din acest caz reies două lucruri: în primul rând faptul că soarta evreilor nu depindea de o singură instituție sau autoritate și, în al doilea rând, că, uneori, destinul unor evrei se putea afla la bunul plac al deciziei autorității în subordinea căroră se aflau. Tocmai însă că prin faptul că hotărârea trimiterii în Transnistria nu era apanajul unei singure autorități, situația evreilor nu a putut fi influențată decisiv de hotărârile unor organe de care evreii depindeau imediat.

Pe raportul Marelui Stat Major nr. 96.443 din 6 septembrie 1942, privitor la controlul prezenței evreilor la munca obligatorie, mareșalul I. Antonescu a pus următorul ordin rezolutiv: „Să se pună ordine prin severe și repetate controluri. Să fie tratați omeneste: hrană, cazare, muncă 8-9 ore maximum. Să se ia cele mai severe măsuri în

<sup>63</sup> A. N. R. M., Fond 666, inv. 2, dosar nr. 262, f. 157.

<sup>64</sup> A. M. R., Fond Marele Stat Major. Secția I, dosar nr. 3.022, f. 81.

<sup>65</sup> *Ibidem*, f. 80.

<sup>66</sup> Instrucțiunile Marelui Stat Major nr. 55.500/1942 se refereau la evreii care urmau să fie trimiși în Transnistria împreună cu familiile pentru încălcarea ordinelor și dispozițiilor autorităților competente referitoare la munca obligatorie, *Ibidem*, f. 64.

<sup>67</sup> *Ibidem*, f. 80.

*contra incorecțiilor. Contabilitatea și registrele administrative de prezență și control să fie ținute în perfectă ordine. Să se trimită în Transnistria toți evreii neconștiincioși, recalculanți, dezertori etc., împreună cu familia*<sup>68</sup>.

Potrivit adresei nr. 900.285 din 17 septembrie 1942 a Marelui Stat Major, referitoare la evreii care se ascundeau pentru a nu fi trimiși în Transnistria, se făcea cunoscut că, potrivit Instrucțiunii Generale nr. 555.000/1942 și comunicatului Marelui Stat Major nr. 88.661 din 5 iulie 1942 aprobat de Președinția Consiliului de Miniștri, „în cazul când bărbații evrei infractori hotărâți pentru a fi trimiși în Transnistria nu se prezintă de bună voie sau nu sunt descoperiți de organele polițienești vor fi trimise în Transnistria familiile acestora. (...) Membrii familiei care se vor trimite în acest caz sunt: mama, tata, soția și copiii necăsătoriți ai aceluia căzut în vină, locuind sub același acoperământ; nu vor fi supuși acestei măsuri membrii familiei care execută conștiincios munca obligatorie”<sup>69</sup>. Măsura se cerea aplicată întrucât numărul evreilor „dispăruți, dezertori, nesupuși la muncă” se ridicase, la data de 1 august 1942, la un total de 12.588 de persoane<sup>70</sup>.

În cadrul unei ședințe a Consiliului de Miniștri din 12 octombrie 1942, discutându-se problema trecerilor peste Nistru a unor persoane din Regat, generalul C. Vasiliu, subsecretar de Stat la Interne, a declarat că au fost deportați „evreii care au activat în Mișcarea Comunistă și acei care au făcut mai de mult cereri pentru expatriere, pentru trecerea în Rusia”, dintr-un total de 2.161 din această categorie fiind trimiși 1.538, restul rămânând în țară, o parte dintre aceștia aflându-se în curs de verificare și adunare<sup>71</sup>. În privința evreilor care nu se supuneau regulilor muncii de folos obștească, C. Vasiliu a menționat că au fost identificați 14.247 de nesupuși, dar potrivit instrucțiunilor aceștia urmau să plece împreună cu familiile. Se arăta: „Dacă socotim de familie câte 5 membri ajungem la o cifră enorm de mare, care, cred că față de efectivul de evrei din Transnistria, nu o va putea suporta această regiune. Noi am oprit plecarea lor”<sup>72</sup>. Generalul Ion Arhip, subșeful Marelui Stat Major, a subliniat că Marele Stat Major a ordonat să plece în total 554 de evrei din toată țara<sup>73</sup>.

La începutul anului 1943 s-a constatat același randament redus în privința muncii obligatorii. La 27 ianuarie 1943, Secția I a Marelui Stat Major a informat Ministerul Justiției că, în urma unui control efectuat de către Corpul 2 Teritorial vizând „efectivul evreilor repartizați pentru munca obligatorie la Gările din

---

<sup>68</sup> A. N. R. M., Fond 666, inv. 2, dosar nr. 262, f. 158

<sup>69</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>70</sup> *Ibidem*, f. 132.

<sup>71</sup> Arhivele Naționale ale României, Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri.

Guvernarea Ion Antonescu. Vol. VIII (august-decembrie 1942), București, 2004, p. 379.

<sup>72</sup> *Ibidem*, p. 380.

<sup>73</sup> *Ibidem*.

București”, s-a constatat că un număr de 36 de evrei (din care 19 declarați dezertori) „arată o vădită rea voință în executarea dispozițiilor legale”<sup>74</sup>.

Monitorizând munca evreilor, diferiți agenți transmiteau ierarhic informații nu întotdeauna conforme cu realitatea. De exemplu, Serviciul Siguranței din cadrul Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău a transmis, la 3 mai 1943, către Poliția orașului Bălți, adresa nr. 3.451, în care atrăgea atenția asupra a două note informative referitoare la evreii care lucrează în cadrul Detașamentul Fălești: „*Avem onoare a vă comunica că în urma anchetei făcute de organele militare la Compania I Drumuri Fălești - în cadrul celor semnalate de Dumneavoastră prin sus numitele note informative - rezultatul a fost negativ. Fiind puși în asemenea situații pe viitor veți pune în vedere organelor Dumneavoastră în subordine - cât mai ales Comisariatului Fălești - de la care au emanat cele două note informative -, fiind audiat ca unul care era însărcinat cu ducerea corespondenței la Compania I Drumuri, a declarat că nu a văzut evreii lucrând la Cancelaria Companiei, adică tocmai contrariu celor ce făcuse obiectul informației. Informația nu trebuie să fie rezultatul unei obligațiuni programate, ci al realității sub raportul preocupărilor profesionale, contrariu ne vom face robi ai corespondenței inutile*”<sup>75</sup>.

În iunie 1943 Direcția Justiției Militare a cercetat cazul unor cereri sustrase de la Serviciul Registraturii de către plutonierul adjutant Dima Dumitru, chiar șeful Registraturii, în complicitate cu Bela Șatova, la instigarea lui Weisman Berll din București, domiciliat pe Strada Progresului nr. 7, care comercializa chiar la propria sa locuință scutirile medicale înregistrate la Cercul Teritorial București cu semnătura maiorului Cornel Pop, șeful Biroului Evrei<sup>76</sup>.

În aceeași lună, prin Nota nr. 324 din de 9 iunie 1943, directorul Justiției Militare, general magistrat Ioan G. Aramă, a prezentat ministrului Apărării Naționale cazul lui Nahman Weissmann (zis Laie), lăsând la latitudinea acestuia hotărârea eliberării evreului din lagărul în care fusese internat din data de 22 ianuarie 1943 la cererea ministrului Apărării Naționale făcută ministrului Afacerilor Interne. La data de 5 octombrie 1942, Weissmann N. fusese condamnat la 4 ani de închisoare de către Curtea Marțială Ploiești, fiind găsit vinovat de înșelăciune, fapt comis în timp ce era rechiziționat pentru lucru la Corpul 5 Teritorial, determinând începerea unor cercetări împotriva câtorva evrei bogați din Bacău, pentru ca mai apoi să le ceară sume mari de bani pentru a interveni pe lângă autoritățile care ordonaseră cercetările, pentru a închide dosarele. S-a dovedit că aceste cercetări nu aveau nimic real la bază, iar ca măsură împotriva evreului, acesta a fost internat în lagăr. M. A. I. a primit repetate cereri de punere în libertate a lui Weissmann N., pe care le-a transmis Direcției Generale a Poliției spre avizare, aceasta considerând că persoana în cauză poate fi pusă în libertate pentru că în instanță nu s-au produs probe de vinovăție împotriva sa, „iar aprecierile cu privire la atitudinea lui ca cetățean și la

<sup>74</sup> A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 577/1943-1944, f. 22.

<sup>75</sup> A. N. R. M., *Fond 694*, inv. 3, dosar nr. 274, vol 1/1943, f. 66.

<sup>76</sup> A. M. R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.399/1943-1944, f. 517.

*activitatea lui ca informator al Corpului 5 Teritorial sunt din cele mai favorabile*<sup>77</sup>. Având în vedere acest aviz ca și desesizarea instanțelor militare care nu au impus faptelor evreului contingenta cu ordinea sau siguranța publică, care să poată atrage sancțiunea administrativă a internării în lagăr, s-a solicitat eliberarea acestuia din lagăr. În urma acestei susțineri, ministrul Apărării a dispus ca Weissmann N. să fie eliberat din lagăr<sup>78</sup>.

De menționat că listele cu evreii care constituiau detașamentele de muncă erau întocmite de oficiile județene ale Centralei Evreilor. În urma izbucnirii unui conflict în cadrul comunității evreilor din Bârlad, Iosif Rabinovici l-a acuzat pe dr. Aron Tudic, președinte al Oficiului Județean Tutova al Centralei Evreilor, că a fost trecut în listele pentru detașamentele exterioare, deși avea 48 de ani, ajungând astfel să lucreze la digul Prut din comuna Drăgulești (jud. Covurlui). A. Tudic era acuzat că prin aceasta a comis „*un abuz de putere în virtutea calității ce deține în orașul nostru și aceasta numai din ură personală, lucru ce l-a declarat familiei mele*”<sup>79</sup>.

Un alt evreu din Bârlad, Didel Moise, care a lucrat pe lângă Centrala Evreilor din localitate, a fost reclamat după război că a avut un comportament defavorabil față de evreii săraci și familiile celor plecați în detașamente de muncă. Conștient de urmările activității sale, după 23 august 1944, D. Moise a plecat din Bârlad în București<sup>80</sup>.

După război, unul dintre procesele privind activitatea desfășurată în legătură cu prestarea muncii obligatorii, a implicat pe Leonard Fromescu (Bercu Froim) - fost președinte al Comunității Evreilor din Târgu-Neamț - și Constantin Repca, fost șef al Poliției din același oraș<sup>81</sup>, cunoscuți ca prieteni apropiați. După unele mărturii, aceștia se înțelegeau pe seama populației evreiești, luând bani de la evreii mai avuți pentru a nu fi deportați sau trimiși în detașamente de lucru, în dauna persoanelor sărace. Faptele celor doi nu au putut fi însă demonstrate, în cadrul procesului arătându-se că ambii au avut o atitudine corectă față de evreii din Târgu-Neamț. Nici L. Fromescu și nici C. Repca nu au fost dovediți cu averi personale, toate acuzațiile îndreptate împotriva acestora fiind puse pe seama unor dușmăanii personale<sup>82</sup>.

În august 1943, Biroul 10 al Secției I din cadrul Marelui Stat Major a arătat că, în general, evreii sunt utilizați în afara localităților în care își află

---

<sup>77</sup> *Ibidem*, f. 658.

<sup>78</sup> *Ibidem*, ff. 658-658 verso.

<sup>79</sup> A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 685/1943, f. 85.

<sup>80</sup> Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A. C. N. S. A. S.), *Fond Documentar*, dosar nr. 136/1949-1950, f. 44. Despre Didel Moise se știa că în trecut nu avusese nici o apartenență politică, însă tatăl său a făcut politică liberală.

<sup>81</sup> Procesul s-a desfășurat la Curtea București, Secția I Penală, în dosarul nr. 305/1949, *Ibidem*, ff. 60-61.

<sup>82</sup> *Ibidem*, f. 63. Ambii inculpați au fost achitați prin Decizia nr. 1.710 din 22 iunie 1949 a Secției I a Curții Penale București.



domiciliul, după cum urmează: 15.000 în folosul armatei, 8.000-9.000 în folosul celorlalte instituții de Stat (C. F. R., Ministerul Lucrărilor Publice, Consiliul de Patronaj etc)<sup>83</sup>.

În timpul războiului, autoritățile au primit o serie de cereri din partea unor evrei care solicitau, pentru motive bine întemeiate, scutirea de munca obligatorie. Haimovici Zolman din orașul Tulcea scria, în 1944, într-o cerere adresată comisarului general pentru reglementarea problemei evreiești, că se află la muncă obligatorie de la începutul războiului, în prezent în detașamentul exterior „Transnistria”, ca și fratele său Haimovici Avram. Acesta arăta că este cetățean român, cu părinți stabiliți în Dobrogea din timpul stăpânirii otomane, fiind evacuat în anul 1941 din comuna Mahmudia, județul Tulcea. Tatăl său luase parte activă la primul Război Mondial, fiind rănit în luptă. Serviciul militar și-l satisfăcu-se la Regimentul 2 C. F. R., contingentul 1931. Se solicita eliberarea adevărinatei de scutire de munca obligatorie și exercitarea profesiei ca meseriaș ceasornicar și vânzător la magazinul lui Digran N. Iseian din Tulcea, Str. Regina Elisabeta nr. 44<sup>84</sup>.

Revenirea în localitățile de domiciliu a evreilor care prestaseră munca obligatorie în Transnistria sau în Basarabia a ridicat în unele cazuri probleme autorităților polițienești. Astfel, în conformitate cu ordinul Direcției Generale a Poliției nr. 31.667 S. din 30 decembrie 1944, inspectoratele de Poliție erau solicitate să aresteze un număr de 6 evrei, care dețineau adevărinate că au efectuat munca în detașamentul Cimișlia - Cetatea Albă, de unde li s-a aprobat plecarea la data de 18 mai 1944 și care, după ce încasaseră, de la Prefectura județului Buzău<sup>85</sup>, drepturile pentru a fi repatriați, au dispărut. Se considera că aceștia intenționau să procedeze similar și în alte localități<sup>86</sup>.

Într-o concluzie sumară, apreciem că nu putem considera că impunerea populației evreiești la munca de interes obștesc sau obligatorie ar fi prezervat această comunitate. În condițiile în care statutul militar nu le permitea înrolarea în Armată și participarea pe front, corvezile prestațiilor fizice au conturat în mare măsură situația populației evreiești din România anilor 1940-1944. Dincolo de subterfugile asumate și de mai multe cazuri particulare, munca obligatorie a reprezentat, fără dubii, un calvar pentru etnicii evrei și cunoscând contextul privării de drepturi, într-o anumită măsură, această impunere a fost și un mijloc de supraviețuire, în condițiile renumerării prestațiilor. O privire extinsă și

<sup>83</sup> A. M. R., *Fond Ministerul de Război (M.Ap.N.). Secretariatul General*, dosar nr. 3.244/1943-1944, f. 240.

<sup>84</sup> A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 727/1944, f. 152, ff. 152-152 verso. În acest dosar există mai multe cereri asemănătoare cu cea a lui Zolman Haimovici.

<sup>85</sup> Despre detașamentele de muncă obligatorie în județul Buzău, la Mădălina Oprea, *Evreii din Buzău sub regimul antonescian (1940-1944)*, Evenimentul Românesc Grup, Buzău, 2005, pp. 133-157.

<sup>86</sup> D. J. A. N. Constanța, *Fond Chestura Poliției Tulcea*, dosar nr. 18/1944, f. 219.

obiectivă asupra fenomenului, ne pune înaintea evidențelor tabloului cenușiu care descrie suferința graduală cunoscută de evreii de lângă noi.